

SOKFÉLE MODERNSÉG MEGISMÉTELHETETLEN MODERNSÉG¹

BEDNANICS GÁBOR

Ha eltérő, újszerű, valamiképp tehát idegen perspektíva kialakítását kezdeményezzük a tudományos erőterben, nem árt szem előtt tartani, hogy ez az önkényesnek és motiválatlannak ható deviancia elég sikeres és meggyőző kell legyen ahhoz, hogy a megszo-
kott értelmezési keretek kitérítését egyáltalán csak megfontolásra érdemesnek tekint-
sék az adott szakág képviselői. A berögzült kategóriák fellazítását sokan sokféleképp
megkísérelték, ám ameddig ez a szubverzió eljuthatott, nem volt több, mint a hagyo-
mányos struktúrák alapjainak felmutatása; megszüntetésük, szükségtelessé válásuk
nem következett be. A múlt század hatvanas éveiben Michel Foucault a Borges-féle
kínai enciklopédia ötletes egyszersmind zavarba ejtő taxonómiájára hivatkozva fejti ki
az episztémék változásainak szerkezetét, miközben az össze nem illő elemek sokféle-
ségét vonzó, ugyanakkor megvalósíthatatlan lehetőségnek tekinti.² E sokféleség mint
afféle előzetes struktúra és az ezt szintaktikai szabályoknak alávető tér egymásra van
utalva, mégsem váltja le a gondolkodás fennálló rendszereit. Képes ugyanakkor felmu-

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

² Michel Foucault, *A szavak és a dolgok*, ford. Romhányi Török Gábor (Budapest: Osiris, 2000), 9-13.

tatni, egyes rendszerek hogyan jöttek létre, alakultak tovább, illetve szűntek meg érvényesnek maradni, vagyis hogy miért az adott szisztéma az éppen uralkodó.

A különféle történelmi vagy irodalomtörténeti időszakok szerepét hasonló mozgások soraként írhatjuk le, azzal a különbséggel, hogy itt a korszakstruktúra diakrón jellegét hozzuk működésbe. Hans Ulrich Gumbrecht kísérlete, hogy az egyidejűség szempontjainak érvényre juttatásával a történelem vonalszerű, totalizáló, evolucionista koncepcióit hagyja hátra, inspiratív, ugyanakkor maga sem kívánja pusztán hatályon kívül helyezni a temporalitás kategóriáit.³ Az önkényesség ellenében fellépve mégiscsak a foucault-i meglátás örököséként lép fel, amennyiben a kiemelt évben zajló események, jelenségek konvergencia cselekvési szekvenciákként lepleződnek le. Hivatkozott kötetének szerkesztésmódja ennek érdekében nemcsak a jelenidejűsítés ad hoc kronologikusságára épít, hanem olyan hipertextuálisnak ható építkezésbe kezd, amely egyszerre utal a digitális kultúra hálózatos csomópontjaira és a könyvkultúra évszázados paratextuális gyakorlatain keresztül megnyilvánuló utalásrendszerre. A keresztivalkozások, témamutatók és a kötet felépítése egyaránt a papíralapú gondolkodás keretei közül előlépő, de azok határait már a digitális korszak felől reflektáló meglátás függvényei. A szimultán események korszakképzésnek ellenálló egyberendezése (egyetlen év jelenségeit látjuk itt új rendszerekben elősorolva) a könyv teremtette keretek szerkezeti elvének (hagyományának) köszönhetően válik innovatív, provokatív kezdeményezéssé (hogyan mondhatunk el egy történetet többféleképpen). Feltehetően ezzel összhangban módosul a posztstrukturalista program, hiszen a Foucault-féle diszkontinuitások helyére Gumbrecht-nél a változás funkciói kerülnek, az állandósággal, sőt örökkévalósággal szembeállítva: az idő és a történelem egymás támogatójaként, de nem egymásból következve lépnek fel. Ez a nem megszokott módon (némiképp tán anakronisztikusan) tervezett temporális perspektíva a dátum jelölő funkcióját nem kitüntetett határhelyzetére való tekintettel, hanem az időviszonyokat és a hozzájuk társított jelenségeket átrendező lehetőségként veszi számításba.

A konkrét időpontokhoz kapcsolódó — Steinwachs elnevezésével élve — kronologikus korszakfogalom nem hosszabb intervallumot jelöl, hanem egy dátumhoz szimbolikusan kapcsolt eseményt, amit azonban a peripetikus megközelítés hivatott dinamizálni azzal, hogy olyan küszöbtapasztalatot közvetít, amely egy adott áttörési eseményhez

³ Hans Ulrich Gumbrecht, *In 1926. Living on the Edge of Time* (Cambridge: Harvard University Press, 1997), xii.

méri „előtt” és „után”, illetve megszakítottság és folytonosság viszonyát, elkerülvén így a fejlődéselvű koncepciók és az egészelvű történetfilozófiák egyoldalúságait és totalizációs igényeit.⁴ A legfőbb kérdés, lehet-e egyetlen dátumra, időpillanatra, kimerített intervallumra építeni egy történeti leírást? A szinguláris időpillanat ugyanis történeti vetületben jobbra viszonykategóriaként jelentkezik. A történettudományi gondolkodás épp emiatt viselkedik gyanakvóan az esemény egyszeriségét hangsúlyozó leírásokkal szemben:

a történelmi esemény, amely sohasem pontszerű történés, hanem olykor kaotikus eseményepizódok együttese, a retrospekció távlatában ölti csupán magára a teleologikus meghatározottság jellegét. A történelmi eseményt alkotó cselekedetek emellett valamelyest hosszabb időtartamban fejtik ki a hatásukat.⁵

A korszak mint alapképlet ezért hivatkozik egyszerre a történeti esemény fakticitására és az eseményből kibomló lehetőségekre (jelentésekre). Ezáltal kerüli el, hogy a történelem elbeszélését is lehetővé tévő véletlen⁶ önkényesen alakítsa megközelítését, illetve hogy a jelentésadás gesztusát permanensen érvényesítő, minden eseményt niveláló, azokat vég nélkül értelmező paranoia felé forduljon:

A cselekvés történelmi lehetőségeinek a horizontjában áll; de hatása sem lehet tetszés szerinti, a véletlenszerűen teljesen más. A hatás is az egyidejűségek és egyidejűtlenségek kölcsönhatásának játékterében helyezkedik el, az integráló és destruáló interdependencia játékterében. A korszak a cselekedetek és az általuk „kiváltott” dolgok interferenciájának foglalata. A cselekedetek és az eredmények ilyenfajta nem egyértelmű egymáshoz rendelhetőségének értelmében a történelem „magát csinálja”. A szereplőkkel inkább az eredményeket ragadjuk meg, semmint a tényezőket.⁷

⁴ Burkhart Steinwachs, „Mit nyújthatnak az (irodalmi) korszakfogalmak?”, ford. Molnár Péter, *Helikon* (2000/3): 324-26.

⁵ Gyáni Gábor, „A történelmi esemény fogalma”, *Magyar Tudomány* (2011/11): 1331.

⁶ Vö. Odo Marquard, „A véletlen apológiája”, in uő, *Az egyetlen történelem és más mesék*, ford. Mesterházi Miklós (Budapest: Atlantisz, 2001), 331.

⁷ Hans Blumenberg, „A korszakfogalom korszakai”, ford. Török Ervin, *Helikon* (2003/3): 321.

Az esemény szereplőinek faggatása, akik nem egyenlők a küszöbtapasztalat tanúival, emiatt válik akut kérdéssé a történeti narratívában: kik és hogyan tettek azért, hogy az esemény történeti struktúra lehessen, illetve miként „feledkezik el” mindeközben a történeti elbeszélés arról, hogy résztvevői és kijelölt pillanatai szolgáltatták számára az alapot.

A struktúráról ekképp leválaszthatatlan esemény a fogalmi keret megkövetelte ismétlésben kerül szembe az egyszerűség illúziójával. A fogalmak bár utólagos konstrukciók, olyan jelekként funkcionálnak, melyek az ismétlődés során hoznak létre jelentéseket, miáltal a jelenségek és a struktúrák egymást kölcsönösen meghatározhatják.⁸ Koselleck leírásában épp ezért a struktúrák nem kevésbé lényegesek, mint a tapasztalati tér, mely közvetlenségében sosem áll elő, közvetett közvetlenségét óhajtani mégsem puszta illúzió. A kronologikus eseménysorok kerülőutakon történő felfejtése azonban maga is újabb magyarázatokra vagy épp részt vevő elemekre szorítkozik:

az eseményt átélő, személyesen megtapasztaló történelmi aktorok tudhatják is és nem is, hogy mit éltek át, amikor történelmi idők jártak. Az adott történés vagy történéseknek a hosszabb sora egy hosszabb időtartamban kibomló konceptualizálási (jelentésadási) folyamatban kap jelentőséget, és nyeri el az értelmét. Ennek a rendszerint utólag történelmivé átminősített eseménysornak többnyire a szimbolikus kezdőpontja felel meg csupán egy pontszerű esemény tényének. A konceptualizálás folyamata szempontjából ugyanakkor elengedhetetlen, hogy azok konstruálják meg ily módon a történelmi eseményt, akiknek közvetlenül közük volt annak megtörténtéhez. Ez azt jelenti, hogy a történelmi aktorok némelyike már akkor tudatában van a szóban forgó ténynek, amikor az események éppen zajlanak. Az esemény így posztulált állítólagos szerepéből következtetnek azután vissza a történés kivételes, történelmiként meghatározott súlyára és ezúton elgondolt jelentésére.⁹

A történelem nagy ívű koncepciói mellett épp azért érdemes az irodalomtörténetnek a felé az időszemlélete felé fordulni, mely vagy mikroszinten mutatja be a történéseket, vagy legalábbis tudatosítja eljárás módjának esendőségeit. Gumbrecht szerint az esemény hagyományos felfogása az, amelyik összetett struktúrát előfeltételez. A történeti

⁸ Vö. Reinhart Koselleck, *Elmúlt jövő*, ford. Hidas Zoltán (Budapest: Atlantisz, 2003), 174-75.

⁹ Gyáni, „A történelmi esemény fogalma”, 1331.

szimultaneitás azonban épp azt kísérli meg színre vinni, ahogyan a struktúra szerveződésével vagy logikájával szembeni ellenállás kialakul, ami az esetlegességek interferenciájaként felfogott eseményszerűségre koncentrál. Az esemény nemcsak kiindulópont vagy heurisztikus alap, hanem éppenséggel szembemegy a struktúráknak is, amikor egyediségét, a benne foglalt szingularitást hangsúlyozzuk. Ez a szubverzív esemény, mely a struktúrákat fenyegeti anélkül, hogy az azokon belül lévő értelmezéseket és fogalmi keretet aktivizálná, hatások és kulturális kódok össze- és széttartásából emelkedik elő.¹⁰ A Gumbrecht eseményfogalom tehát szerkezetében és alapjaiban is megkísérli az élménytapszalat egykori időperspektíváját befogni, ezáltal kikerülni a történeti struktúrák jelentéskonstruáló kényszere alól, ám ennek eredményeképp ismételen a közvetett közvetlenség kategóriáját hozza működésbe.

A történelmet vitató, illetve a történelem temporális viszonylatait megkérdőjelező álláspontok vagy az időiséget odahagyó térbeli mintázatok felé fordulnak, vagy azokra inherens mozzanatokra irányítják a figyelmet, amelyek — miközben létesítik — szét is feszítik a fogalomalkotás kereteit. A történelem ideája helyett épp ezért kerülnek előtérbe a historiográfia materiális aspektusai: az esemény, az emlékezés helye vagy a dokumentum és az azt archiváló megoldások. Gumbrecht jelenléthatásokat bevezető munkája ezért állítható sajátos viszonyba Fredric Jameson rendre visszatérő (afféle nosztalgikusnak ható) modernségkoncepciójával, hiszen mindkettejük számára — bár alapvetően más szempontok alapján — az válik fontossá, ahogy a jelen anyagszerűségének szubverzív lehetőségei lebontják a történelem és a temporalitás preskriptív (hermeneutikus) dimenzióját. Ami nem lehet történeti, mégis kényszerítő erővel hat a gondolkodásra, hiszen — az első modernitásmaxima szerint — nem lehet nem korszakolni. Bár Jameson továbbra is a narratívaalkotásban érdekelt, és ekként a modernség sikerét a korábbi paradigmák hatékony leváltásában látja,¹¹ miszerint a szinguláris, inauguratív pontokat a teljességigény univerzális stratégiája felé való átmenet szolgáltatába állítja. A jelen maga nem szinguláris esemény, a modernség mint sajátos tranzitórius narratíva teszi lehetővé egyáltalán észlelhetőségét. A történelmet elutasító megközelítés tehát a történelem materialitását csak az elbeszélhetőség perspektívájából tartja felfedezhetőnek, a Jameson által is idehelyezett, és dolgozatom szempontjából középponti irodalmi modernség épp ezért képes korszakkategóriaként viz-

¹⁰ Gumbrecht, *In 1926*, 433-34.

¹¹ Fredric Jameson, *Singular Modernity* (New York: Verso, 2002), 35.

sza-visszatérni, hiszen viszonyhelyzetében éppenséggel egyszerre állít és kérdőjelez meg. Az irodalmi modernség azonban eleve nem ebben a materiális feltételrendszerben konstituálódik, illetve amennyiben anyagszerű mozzanatai kerülnek előtérbe, megidézik a jelentéseffektusok mindenkori relevanciáit is.

A *modern* mint 'megújulás, naprakészség' értelmében vett kifejezés ugyanis mindenkor hadilábon áll a történeti meggyökereztetés igényével, s mint ilyen, könnyen ad indokot a művészet- és irodalomtörténeti használat ellen fellépőknek. Paul de Man Jauszal folytatott vitájában ennek a kettősségnek a nyomába ered, hogy alátámaszthassa a (szubsztanciálisnak ható) történeti feldolgozással kapcsolatos ellenérzéseit.¹² A modernség igenlése persze korántsem jelenti merev szabályok felállítását, sokkal inkább azt az irányelvet követi, mely szerint „a modernség lassan, de szüntelenül változó távlat függvénye”,¹³ melyet éppen az idő és a benne elhelyezkedő alkotók, illetve alkotások sajátos megközelítése jelenít meg. A modernség olyan, önmagát állító, de állandóan törülő történeti alakzat, mely az esztéta célként kitűzött kompenzációt a tökéletesség el nem érhető ábrándjával azonosította. A modernségnek az a tulajdonsága, hogy az elérhetetlen utáni folytonos küzdelemben minduntalan alulmarad, törést eredményez, mely mégiscsak termékenynek bizonyul, amennyiben megszüntethetlenségében, feloldhatatlanságában éppen a szembenállások, megszüntethetetlen opozíciók közötti átmenet lehetőségét biztosítja.¹⁴ Az újító kezdeményezések a művészetek terén ezáltal nemcsak a sokszor hangoztatott újszerűség, de a folytonosság továbbélésével is jellemezhetők. A modernség eme kétarcúságát az innováció mellett minduntalan jelen lévő visszatekintő látásmód adja, mely a művészetnek kitüntetett szerepet tulajdonító, nálánál sokkal régebbi kultúra függvényeként érti önmagát.¹⁵ Az effajta kölcsönviszony a modernséget válságkorszakként leplezi le, melyben a különféle új értékek megjelenése az értékek elbúcsúztatásának igényével lép színre. A modern-

¹² Paul de Man, „Irodalomtörténet és irodalmi modernség”, in uő, *Olvasás és történelem*, ford. Nemes Péter (Osiris: Budapest, 2002), 73-97. Vö. továbbá Hans Robert Jauss, „Der literarische Prozess des Modernismus von Rousseau bis Adorno”, in uő, *Studien zum Epochenwandel der ästhetischen Moderne* (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1989), 67-103.

¹³ Szegedy-Maszák Mihály, „A nyelvhasználat megújításának hagyománya a modern regényírásban”, in uő, *Irodalmi kánonok* (Debrecen: Csokonai, 1998), 94.

¹⁴ Vö. Jeffrey T. Nealon, „Exteriority and Appropriation. Foucault, Derrida, and the Discipline of Literary Criticism”, *Cultural Critique* 21 (1992), 114.

¹⁵ Hans Belting, *Das unsichtbare Meisterwerk* (München: Beck, 1998), 13.

ség fogalmában rejlő polivalenciák azonban mintha a stíluspluralizmus esetében tapasztalt sokrétűség és széttartó szerkezetek sorsára jutnának. Azon túl, hogy a 19. és 20. század fordulójának lírapoétikai jelenségei az irodalmi köztudatban sokadlagos emléknnyommá halványultak, s jobbára csak az Ady harmadik kötetével és a Nyugat megjelenésével indexált költészettörténeti fordulat előzményeként ejtenek szót emez időszakról, számot kell vetni azzal, hogy a modernség emlegetésekor érvényes válaszokat kapni kívánó kutató nemcsak a terminológia dilemmáját lebegtetni a szeme előtt, hanem a korszakok bizonyos architektúrája mellett is döntenie kell. A divergáló szerkezet és az egységesítő törekvés eleve gyanúval tölti el az irodalomtörténészt. A fogalom konvencionális használatára buzdítás vak marad a modernségben mint belső ellentmondásokra épülő periódusban jelentkező produktív önellentmondásokra. A modernséget és szójelentéseit egymás ellen kijátszó dekonstruktív megoldás időt, történelmet és történetírást vegyítve kérdez rá a korszak retorikájának megvalósíthatóságára:

Elképzelhető volna-e olyan irodalomtörténet, amely nem csonkítaná meg az irodalmat azáltal, hogy félrevezetően bele vagy rajta kívül helyezne minket, amely képes volna fönntartani az irodalmiság apóriáját, s ugyanakkor számot adna arról az igaz, illetve hamis tudásról, amit az irodalom önmagáról ápol, amely élesen megkülönböztetné a metaforikus és történelmi nyelvet, és éppúgy számolna az irodalom modernítésével, mint történetiségével?¹⁶

A válasz helyessége egyszerre függ az irodalom autonómiájáról vallott felfogásunktól, a fogalomtisztázástól és az idői struktúrák mögött meghúzódó előfeltevésektől. Magyarországon feltehetően az a szemlélet is közrejátszik a modernséggel szemben hangoztatott gyanú kialakulásában, mely szerint az irodalomtörténeti megközelítések — tágabb látókörük, „nagyobb felbontású” szempontrendszereik miatt — nem kerülhettek egy szintre az interpretáció formalisztikusnak ható analíziseivel. Az elemzés aprólékosságán keresztül színre lépő újszerűség jellegzetességei ugyan erősítették a költészet nyelvi-poétikai megalapozottságának e folyamatban játszott szerepét, a történeti megközelítések távlatisága azonban elhanyagolhatónak ítélte az efféle aspektusokat, miáltal a modern költészet tranzitóriussá vált ugyan, de korszakfogalommá nem.

¹⁶ de Man, „Irodalomtörténet és irodalmi modernség”, 96.

A modernség kérdése tehát egyrészt a korszakoláshoz, másrészt a fogalom archeológiájához kapcsolódik. A *modern* e kettős természetében foglal helyet egyszersmind az a vád is, hogy a folytonos megújulást magában rejtő szó odarögzítése egy bizonyos időszakhoz eleve kudarcra ítélt megoldásnak tetszik. Ha azonban a fentiek értelmében az ambivalenciát nem vitatjuk el a modernségtől, sőt annak egyik alkotó tényezőjeként vesszük számításba, akkor ez a fajta dualitás is a modernség eme tulajdonságát erősítheti. Analogikus példaként említhető a felvilágosodás megjelölése is, mely szintén vitatható kapcsolatba került definitív trópusaival, a fénnyel és a nagykorúvá váló emberiséggel, mégsem vetjük el a kifejezést mint olyat, sőt leírásait e metaforikus meghatározások tudatosításával végezzük. A modern is a megújulás jelentőségét hangoztatja, de olyan korszakként, amely a jövőt anticipáló jelen távlatából kérdez rá a múltra. E meglátás szerint a modernségben volt utoljára lehetőség fenntartás nélkül újszerűnek tekinteni valamit, és ezt programmá emelni kifejezett szándéka volt e korszaknak. „A *modern* az önmaga tudatára ébredt és kísérleti módon létrehozott új.”¹⁷ Ennyiben a modernség előtt és után effajta törekvésre nem akadhatunk. A korszakkijelölés műveletei itt is tetten érhetően önnön archiváló műveleteiket viszik színre. A permanens megújulás évszázadokon keresztül átívelő tapasztalata épp ezért nem mond ellent a modernséget meghatározott időként kezelő megközelítésnek. Az idő felgyorsult működésére és a folyton megújulást sürgető programra támaszkodó modernséget ugyanis kiemeli és egyedíti az a történelemre vonatkozó előfeltevés-rendszer, amely a 19. században bontakozott ki és a 20. század hatvanas-hetvenes éveiben kérdőjeleződött meg, s mint ilyen, örököse a humán diszkurzusok kialakulásakor kulcsszerepbe lépett historikus szemléletmódnak, amelynek instabillá válása után már nem lehet olyan jelentőséget tulajdonítani a temporalitásnak, mint az újszerűséget alakító tényezőnek tartó időszakban. Még az ideológiai fenntartásokkal élő írások is ekképp indulnak a fogalom jelentésének és jelentőségének nyomába: „Tartja magát a szó, mert immár száz esztendeje mindenképp modern akar lenni a művészet, de nemcsak a művészet, az ember is [...] A modernség azonos magával az átmeneti korrall.”¹⁸ S noha a modern s forradalmi jelentést is hordoz — és Bóka László szerint a szovjet irodalomelmé-

¹⁷ Somlyó György, „*Modernnek kell lenni mindenestül*” (Budapest: Magvető, 1979), 12.

¹⁸ Bata Imre, „Jegyzet a modernségről”, in uő, *Ívelő pályák* (Budapest: Szépirodalmi, 1964), 29, 34.

letből származott át¹⁹ —, alapjában véve nem örvendett olyan elfogadottságnak a magyar irodalmi diszkurzusban, hogy a négyfázisú modernség könnyebben érthetővé válhatott volna ismeretében. A modern költészet főként a német nyelvterületen egységes korszakjelölő, többszöri előfordulása mozgalmak, folyóiratok, irodalmi szövegek neveiben olyan esztétikai program körvonalait sejtette, mely a nyelvi magatartást és a műalkotás kitüntetett helyzetét állította előtérbe.²⁰

A modernség fogalmának kialakulása ennyiben nem érvényteleníti, hanem erősíti a modernség korszakáról szóló diszkurzusokat. A modernség nemcsak poétikai újszerűséget, de egyre kritikusabbá váló poetológiai figyelmet is igényel. Gottfried Benn a modern líra egyik alapvonásaként a műalkotás létrehozásának folyamatára vonatkozó tudatos reflexiót említette,²¹ a modernséget azonban élesen elválasztotta az újszerűség hajhászásától. A modern költészet programja és programszerűsége nem abban áll, hogy minden áron újat alkosson, hanem abban, hogy ennek az újnak szövegeződő formálódását nyomon kövesse. S noha a Benn által leírt poetológia főként a későmodernségben válik uralkodóvá, a műalkotásban közreműködő nyelv helyzete a klasszikus modernség jelválságában is szerepet játszott.

A századforduló költészetében számos jel utal arra, hogy az empatikus helyett a dialogisztikus megértésforma alakítja a poétikai elveket, melyek nem annyira, vagy nem elsősorban, az idegen szubjektivitás felmutatásának és megértetésének úgynevezett irodalmi eszközei ekkor, hanem a teremtő, újraalkotásra képes befogadás ösztönzői.”²²

A nem homogén megnyilatkozásmód hasonlóan összetett befogadói attitűddel párosul, ami megköveteli, hogy a korszaknak feltehető kérdéseink összefüggjenek a modern költői nyelv összetettségével,²³ sőt egyre inkább annak érthetlenségére, ennél fogva pedig készen kapott értelmezési paneljeink érvénytelenítésére, elbizonytalanítására

¹⁹ Bóka László, „Modernség, modernizmus, kritika”, in uő, *Arcképvázlatok és tanulmányok* (Budapest: Akadémiai, 1962), 491.

²⁰ Vö. Peter Geist, „Kurzbesichtigung eines Arsenal”, in Hannelore Prosche, szerk., *Vom Umgang mit Lyrik der Moderne* (Berlin: Volk und Wissen, 1992), 23-24.

²¹ Gottfried Benn, „Líraproblémák”, ford. Kurdi Imre, *Holmi* (1991): 952-53.

²² Kulcsár Szabó Ernő, „Klasszikus modernség, avantgarde, posztmodern”, *Kortárs* (1990/1): 133.

²³ Dieter Lamping, *Moderne Lyrik* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1991), 20-21.

törekszik. Akkor is, ha nem kifejezetten az újszerűség követelése jelenik meg a 19. század végének magyar költészetében, a költői műalkotás státusa megváltozik, és ha nem is a teljes érthetlenség, de a befogadói elvárásrendek megzavarása tapasztalható több alkotó esetében is. A modernségnek tulajdonított sokféleség nem egységbe tömörítése folytán válik modernné, hanem fordítva: az egység mint olyan kérdőjeleződik meg, mégpedig a belső ellenmondások és feszültségek miatt, amelyek eleve sajátosságai a modernségnek. Nem kizárólag átfogó művészeti megjelölésként kell tehát a modernséget számba vennünk, hanem a töredezettség, megtorpanás és átmenetiség permanens jelölőjeként,²⁴ mely az asszimilálhatatlanság tapasztalatát juttatja a korszak alkotóinak, a negatív megközelíthetőségekben konstituálódó jelentést pedig a periódusban keletkezett szövegeknek.²⁵ A modernség és a korszakküszöbök egymásra utaltságát jellemzi, hogy e kettő

tudata az európai újkorban az öntételezés kategóriájában találkoznak. A modernitás romantika utáni és romantikaellenes tudatának ezzel ellentétben nem az öntudatként megjelenő pozitív korszaktudat felel meg, hanem az állandó krízis, vagy — pozitívvá tett metaforikával — egy mindig új küszöbtapasztalat képzete.²⁶

A magyar modernség fogalmát tehát nem csupán kiterjeszteni szükséges — hiszen akkor önkényes küszöbmegjelölések érvényesíthetőségétől sem tekinthetnék el²⁷ —, illetve megmutatni általános ernyőfogalomként való használatát, hanem be is kell látni, hogy az összes művészeti ágban zajló tendenciózus változások a romantikától való elkülönülésben és ezen törekvés kudarcaiban, ambivalenciáiban olyan értésmódot jelenítenek meg, mely már nem jelek és olvasók problémátlan viszonyára épül, hanem folytonos „modernizálódásukra”, a mindig új jelentés kialakításában érdekelt együttműködésükre.

²⁴ Vö. Malcolm Bradbury és James McFarlane, „The Name and Nature of Modernism”, in uók, szerk., *Modernism 1890—1930* (London: Penguin, 1991), 46-47.

²⁵ Hugo Friedrich, *Die Struktur der moderne Lyrik* (Hamburg: Rowohlt, 1992), 18-23.

²⁶ Steinwachs, „Mit nyújthatnak az (irodalmi) korszakfogalmak?”, 326.

²⁷ Vö. pl. „Az első modern magyar költő Arany János.” Bori Imre, *A modern magyar irodalom irányzatai*, 1. köt., (Újvidék: Forum, 1985), 26. Sőt: „Vörösmarty az első modern költő.” Szerb Antal, *Vörösmarty-tanulmányok*, in uő, *Gondolatok a könyvtárban* (Budapest: Magvető, 1981), 366.

HIVATKOZOTT MŰVEK

- Bata Imre. „Jegyzet a modernségről.” In uő, *Ívelő pályák*. Budapest: Szépirodalmi, 1964.
- Belting, Hans. *Das unsichtbare Meisterwerk*. München: Beck, 1998.
- Benn, Gottfried. „Líraproblémák.” Fordította Kurdi Imre. *Holmi* (1991): 952-53.
- Blumenberg, Hans. „A korszakfogalom korszakai.” Fordította Török Ervin. *Helikon* (2003/3): 321.
- Bóka László. „Modernség, modernizmus, kritika.” In uő, *Arcképvázlatok és tanulmányok*. Budapest: Akadémiai, 1962.
- Bori Imre. *A modern magyar irodalom irányzatai*. 1. Kötet. Újvidék: Forum, 1985.
- Bradbury, Malcolm, és James McFarlane. „The Name and Nature of Modernism.” In *Modernism 1890—1930*, szerk. uők. London: Penguin, 1991.
- de Man, Paul. „Irodalomtörténet és irodalmi modernség.” In uő, *Olvasás és történelem*. Fordította Nemes Péter. Osiris: Budapest, 2002.
- Foucault, Michel. *A szavak és a dolgok*. Fordította Romhányi Török Gábor. Budapest: Osiris, 2000.
- Friedrich, Hugo. *Die Struktur der moderne Lyrik*. Hamburg: Rowohlt, 1992.
- Geist, Peter. „Kurzbesichtigung eines Arsenal.” In *Vom Umgang mit Lyrik der Moderne*, szerk. Hannelore Prosche. Berlin: Volk und Wissen, 1992.
- Gumbrecht, Hans Ulrich. *In 1926. Living on the Edge of Time*. Cambridge: Harvard University Press, 1997.
- Gyáni Gábor. „A történelmi esemény fogalma.” *Magyar Tudomány* (2011/11): 1331.
- Jameson, Fredric. *Singular Modernity*. New York: Verso, 2002.
- Jauss, Hans Robert. „Der literarische Prozess des Modernismus von Rousseau bis Adorno.” In uő, *Studien zum Epochenwandel der ästhetischen Moderne*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1989.
- Koselleck, Reinhart. *Elmúlt jövő*. Fordította Hidas Zoltán. Budapest: Atlantisz, 2003.
- Kulcsár Szabó Ernő. „Klasszikus modernség, avantgarde, posztmodern.” *Kortárs* (1990/1): 133.
- Lamping, Dieter. *Moderne Lyrik*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1991.
- Marquard, Odo. „A véletlen apológiája.” In uő, *Az egyetemes történelem és más mesék*. Fordította Mesterházi Miklós. Budapest: Atlantisz, 2001.
- Nealon, Jeffrey T. „Exteriority and Appropriation. Foucault, Derrida, and the Discipline of Literary Criticism.” *Cultural Critique* 21 (1992), 114.
- Somlyó György. „Modernnek kell lenni mindenestül”. Budapest: Magvető, 1979.
- Steinwachs, Burkhardt. „Mit nyújthatnak az (irodalmi) korszakfogalmak?” Fordította Molnár Péter. *Helikon* (2000/3): 324-26.

Szegedy-Maszák Mihály. „A nyelvhasználat megújításának hagyománya a modern regényírásban.” In uő, *Irodalmi kánonok*. Debrecen: Csokonai, 1998.

Szerb Antal. *Vörösmarty-tanulmányok*. In uő, *Gondolatok a könyvtárban*. Budapest: Magvető, 1981.